

R. a szakaszok felosztásának kérdését is felveti. Ezt is csak a található összes adatok alapján lehet majd eldönteni. Az összes tények ismerete nélkül csak ötleteket produkálunk,

Budapest.

DR. BLAU LAJOS.

ADALÉKOK AZ ÓBUDAI HITKÖZSÉG ÉS CHEVRÁK TÖRTÉNETÉHEZ.

I. A frigyláda függönyeinek feliratai.

Midőn Mózes a pusztában a hajlékot felállította, az egész nép sietett ajándékaival, hogy az méltóan felszereltessek. Ki-ki áldozott tehetsége szerint, sőt tehetségén felül. Bátran hirdethetjük: ilyen volt Izrael mindig. A frigsátor mindenha és mindenkor áldozatkésztségre sarkalta, valamint az iránta való szeretet a szépérzéket is ébresztette, fejlesztette és növelte, akár ha mint szabad nép »fügefája és szőlője alatt« élvezte az »ígéretföld« üdítő levegőjét, akár a diasporában élve jobb vagy középkori viszonyok közt.

Eme állításom igazolását leszek bátor több cikkben a dicsőségben megvénült hitközségem — Óbuda — története alapján kimutatni, amely egyúttal adalékul szolgál a hitközség életéhez és történetéhez.

Izraelnek az idők folyamán három szentélye volt: 1. a pusztai hajlék, 2. a szentély, 3. a zsinagóga. Az utolsó egyidejűleg tanház, iskola is volt és részben még ma is az. Mind e három Isten háza három részre van felosztva, melyek: a belső szentély, a szentély és az udvar. A belső szentélyben volt hajdanában a két kőtábla, de a zsinagógában a pergamenten írott tekeresalakú tórát néha több példányban is tartalmazza az ארון הקודש Arón Hakódes. Úgy ezek, mint az istentiszteletnél szükséges כלי הקודש szertartásos edények, hol közkölségen, a község pénztárából szereztetnek meg, vagy egyesek — נדב לֵב —-nak az önkéntes adománya; melyek rendesen az ajándékozott tárgyon az adományozót megörökítik.¹⁾

¹⁾ Szerintem czélszerű volna, miután ilyen felirások sokszor történeti adalékul is szolgálnak, azoknak hibátlan és hamisítatlan szerkesztését és szövegezését a hitközség részéről jobban ellenőrizni, és visszautasítani mindazt, ami ellenkezik az igazsággal.

Ilyen feliratokat találunk a következő tárgyakon: כפורת, פרוכת, עין החיים, כתנת, מפה, כלי הקדוש, ציץ, יד, הופה, כוס, הדם, קלפה, קופה, מעורה, מכסה, סידרה, כזה, נביע, נר תמיד; קרן קימת, ספר קבנים, סכה, מזלג, מצבה és שוית.

Említett szertartásos tárgyak, hol a hitközség, hol a hitközség kebelében fennálló különböző egyletek tulajdonát képezik. Utánjárásom mellett sikerült nekem, úgy a község mint a többi egyletek birtokában levő felírásos szerelvényeket lemásolni és kronologice rendezve csoportonként, lehetőleg az adakozók némi életrajzával e becses folyóiratnak rendelkezésére bocsájtani. És ha ezáltal csak némileg is hozzájárulok feleketünk szent ügyének előmozdításához, fáradságom meg lesz jutalmazva.

Kezdem a (פִּרוּכָת) függönnyel, mert ez a legkezdetlesebb és legszegényebb hitközségben is található. A פִּרוּכָת-nak rendeltetése már a szó jelentésében található: Függöny, amely alkalmaztatik a frigyszekrény előtt. Készül valamivel hosszabb és szélesebb kelméből, mint amilyen a frigyszekrény, hogy azt jól betakarja és mindig előtte függjön és csak akkor huzatik félre, ha a frigyszekrényt kinyitják tórafelolvasás vagy más célból, melyek után megint helyreigazítják. Ez a célja. Értékre nézve nagyon különbözők. Van egyszerű, mondhatni primitív kiállítású és megint a legdrágább és becsesebb szövegekből remeknél remekebb arany és más műhímzésekkel tele, úgy, hogy néha ezreket képvisel az értékük.

Elmaradhatatlan az abbrev. כ"ת, ami annyit jelent mint כתר תורה = a tóra koronája. Azonkívül szoktak rávarrni, vagy himezni: koronát, tíz ígét két kötáblaalakon, szarvast, oroszlánt, oszlopokat, fákat és az adományozó, felesége, szülei neveit is, valamint azt, hogy milyen alkalomból történt az adakozás. פִּרוּכָת-t találtam a hitközségnél 20-at, a chevra kadisánál 7-et és a Bachurim Bikur Cholimnál 2-öt, amely a chevra kadisa után, a hasonnemű chevrák közül, a legrégebb.

A legöregebb פִּרוּכָת a chevra kadisáé — 1747-ből. Ami nem azt akarja bizonyítani, hogy a פִּרוּכָת רב"ה קד"ש ר"ה régebb a hitközségnél és csak ezután alakult volna a község. Mert aki ismeri a hitközségek fejlődését, tudja, hogy a község chevra kadisa nélkül alig létezik, de chevra kadisa község nélkül lehetetlenség. És azonkívül van községünknek egy tóravértje

(צ״ן) 1718-ból. Hanem valószínű, hogy a hitközség régibb סדרות-jei elrongyosodva elkallódtak és nincsenek már meg: és jogosan érvényesíthetjük a לא ראינו אינו ראיה elvet a hitközségi jegyzőkönyvnél is. Ha eddig nem akadhattunk régibb jegyzőkönyvre, mint az a sokszor említett és talán igazságtalanul bántott 1742-ből való jegyzőkönyv, az még nem bizonyítja, hogy a még mindig rendező kézre váró levéltárban nincsen régibb jegyzőkönyv, amely több világosságot vetne a hitközség korára, keletkezésére. Az említett, צדקה birtokát képező צ״ן 1718-ról kívül, elég világosan bizonyít az 1737-ről szóló Zichin Susana grófnő féle adásvevési levele, ahol a »Schuhl«, a házak és temetőről emlékszik meg. Mert ahol »Schuhl«, házak és temetőhely fekvő birtokát képezik a községnek és ahol az említett szerint 20 évvel előbb már כלי קודש birtokában van a hitközség, ott már rendezettebb hitközségi élet lehetett.

Sajnálatomra még nem láthattam Trebitsch Ábrahám ama hitközségünk történetével foglalkozó értékes munkáját, amely B. szerint ¹⁾ קורות העתים » és R. szerint ²⁾ קורא הדורות » és így türelemmel kell lennem, míg talán a véletlen megint fog kedveskedni oly okirattal, mely teljes felvilágosítást fog adni e homályos kétes dologban. Addig is elégedjünk meg azzal, ami van.

A צדקה vagy másképen a hitközség függőnei díszesebbnél díszesebb kiállításuak, úgy hogy alig van 3—4 csekélyebb értékű. Különböző alkalomkor mindig más-más használtatik. U. p.: hétköznap, újhold, körülmetélés, közönséges szombaton, kiváló szombaton, félünnepen, örömnapokon, böjt- és gyásznapokon, שלש הנגלים, שלש הנגלים, שלש הנגלים és más ünnepélyes isteni tiszteleten megvan a külön függöny.

Hitközségünkben még most is végzik minden szombat és főünnep reggelén a השכמה istenitiszteletet. Azaz már reggel elvégzik a t-שהריה, tórafelolvasást, valamint a מוסף imát is, idejében a t-הזכרה is. És pedig a chevra kadisa aegise alatt, azaz ő funkcionál akkor, tehát akkor a סדרות-jeit is használja.

¹⁾ »A Zsidók története Budapesten«. 269. l.

²⁾ L. »Magyar-Zsidó Szemle« 1905. évf. 327. l.

A Bachurim Bikur Cholim pedig az ő helyiségeiben rendezendő istentisztelet alkalmával függönyeit is alkalmazza.

Mint mondtam, említett czélból kezdem a függönyök feliratainak közlésével és iparkodásom és fáradságos utánjárásom után sikerült is egy kis világosságot hozni a mult homályába. Ha talán adataim nem eléggé megfelelőek, azoknak kiigazítását már előre is köszönettel honorálok. Esetleg magam is bukkanok még adatokra. A 29 פירתי feliratai a következők:

I.

זו האלוף והקצין ה' זעקיל בן המנוח ה' שמעון האליטש ד"ל חונתו מרת בילא בת האלוף הקצין ה' וואלף אבליו נר"ו נעשה בשנת תק"ז לפ"ק (1747) [ח"ק]

II.

זאת שייך לה' יהודא ליב ב' הקצין הרר זעקיל האליטש נר"ו נעשה בשנת תק"ט לפ"ק (1757) [ח"ק]

III.

זאת עשינו לעבודת המקום ב"ה הה הקצין הרר אברהם בן ה' ישראל ז"ל מנש ואשתו הצנועה הקצינה מרת ליבלה תחי' בת הקצין ה' נומפל ד"ל בשנת תקל"ט ל' (1769)

IV.

שייך להקצין פ"ו הרר דוד יצ"ו במהורר משה נר"ו מבאסקאוויטץ עם זונתו הקצינה ונבידה אה' לאה תחי' בת הקצין פ"ו הרר וואלף אבליו זצ"ל פירתי המסך נשלמה מלאכתו קודם ביום ההוא אז נתן דויד בראש להודות לד' לפ"ק (1772)

V.

זאת נדב היה האלוף והקצין כהרר נתן בן מוהרר מענדל אופנהיים ז"ל לפ"ק נתן בשמחת תורה לפ"ק (1800)

VI.

זו עי' בהורים הד"ר דק"ן אי' ש תקל"ד ל' (1804)

VII.

ז"ו כ"ה היים שפיץ חונתו מ' אסתרל בת לה יצחק גרשון כ"ן ממאקווע פה אובן ישן תקל"ח ל'. (1808)

VIII.

כפורת: קודש לד'. ויהי הכרובים פורשי כנפים למעלה סוככים וכנפיהם על הכפורת ופניהם איש אל אחיו פירכת: ז"ו היה הירש קרעמזיר ע"ז מ' צירל בת ה' גרשון מאקווע כ"ן ז"ה אי' א' דפסה תקל"ט לפ"ק (1809) כ"ור וכ"ו

IX.

זאת שייך להאלוף הקצין המרזום הרר איצק טאטיס נ"י עם זונתו ההשובה מרת קעלי ח"י נעשה בשנת הקע"ד לפ"ק (1814)

X.

שייך האלמנה רייצל אשת התורנה מוה' שמעון גראן זצל. עשתה לכבוד
אביה התו' מוה' גישון אלפוטשין זצל אמה הצנועה מ' בילא זל ש' תקעז לפק
(1814) [ח"ק]

XI.

שייך להק' הרר ר' דוד במו' יל זצל קוניץ ע"ז א"ה מ' ש"ל תח"י ש'
תקעז ל. (1815)

XII.

בפורת : ציץ זהב, שולחן לחם הפנים, כוור נהשת, עשרת הדברים, מזבח'
מזרת זהב, אסודי. (מזרת זהב, אסודי.)
פרוכת : ז"נ להק' ה"ה ה' משה פאלל ע"ז מ' צירל בשנת תקעז (1818) [ח"ק]

XIII.

זאת נדב הקצין הק' ח' גומפל ב"ה ליב טריבטש ז"ל לח"ק א' עביר מעות
קבורה שלו [ח"ק]

XIV.

הק' ה' אברל יצו זונתו מ' מרים תח"י. [ח"ק]

XV.

ז"נ כ' יצחק קרוב ע"ז הגלה תח"י שנת תקפ לפק (1820)

XVI.

שייך להמרום הרר יעקב רייס בהרב מהור' שמשון זצל עם זונתו מרת
נאלדא תח"י נעשה בשנת תקפז לפק (1826)

XVII.

נעשה ע"י גבאי צדקה דק"ק אובן ישן שנת תקין לפק (1830)

XVIII.

המרום הרר אברהם ראב עם זונתו הצנועה מרת דבורה תח"י שנת תקין
לפק (1830)

XIX.

בפורת : קודש ליהוה ! פרוכת : הפרכת הזאת תח"י לר' קדש לפאר מקדשו
מדי חדש בחדשו. ז"נ הזה הוה הענק ליב סופר יצו זונתו הצנועה מרת ש"ל
תח"י לפרט אך טוב. וחסד ירדפוני כל ימי חיי (תקצז = 1834)

XX.

ז"נ שייך להאלוף לז' יונה מיכאל וואססערמאן ע"ז מ' פינמט תח"י נעשה
ב' תקצט לפק (1839)

XXI.

לברכת החודש ז"נ המרום ב"ה מענדל גראן יצו זונתו מ' הענדל ח"י תח"י
שנת תרד לפק (1844)

1) E felemlítettek alakjai ki is vannak himezve, mint a 7. tárgy.

XXII.

נעשה ע"י גבאי צדקה דלק אובן ישן בשנת ת"ו לפק (1846)

XXIII.

כתר כהונה. וידבר ד' אל משה לאמה. פינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן
השיב וכו' ¹⁾

כוס ישועות אשא ובשם ד' אקרא. כוס של אלי הנביא באתי אמהע
בפהג באתי אמהע אישר קדש ידיד מבפן וכו' ²⁾ נעשה ע"י אלופי גבאי דצדקה
דפה בשנת י"דאת ד' טהורה עומדת לעד לפק (1851)

XXIV.

זו כהר ליפמאן בן י' משה פיליס וזונתו מ' עלקעלא בשנת ת"ז
לפק (1857)

XXV.

ז"נ ד' שלמה קאהן בן ד' וואלק ואשתו שרל תה" בת ד' יהודא שטיינער
לגמח חק כתד לפק (1860) [ה"ק]

XXVI.

זו הר" שלמה בן י' וואלק לין. אז מ' שרל בת ד' יהודא בשנת תלכ"ט
לפק (1869)

XXVII.

זו הקצין י' אביהם בן י' וואלק אבעלעם ואשתו מרת יחל לאה בת י'
יוסף פרידמאן בשנת תדל"ב לפק (1872)

XXVIII.

בפורת: ודבית אתך מעל הכפרת. פרוכת: זנ האשה המהוללה מ' אסתר
עינעסטינע ווייס תה" לכבוד נשמת בעלה הקצין המזומם כה" ד' משה מאדיין
ווייס ע"ה בשנת תדנ"ז (1897)

XXIX.

זו כ' יחוקאל באנהרט וזונתו הגה לההברא דבה"כ

A héber feliratok magyarázatai.

Az I. sz. alatti szerint az adakozó apósa Abliz Wolf még élt, mert נ"ו azt jelenti: נט"ה דחמנא ופירקיה. Nagyon előkelő és tekintélyes ember lehetett, mert a IV. sz. szerint veje Boszkovits egy drága פ"כת-t ajánlott fel a községnek. Akivel pedig ilyen tekintélyesek sógorságba léptek, nem lehetett közönséges ember. Es ahol ilyen פ"כת ajánlának fel, — e kettő művészies és gazdag kivitelük által az 1896. kiállításon feltűnést keltettek; a pesti

¹⁾ Itt tulajdonképpen וכו' nincsen, hanem a vers, azaz יט"ו végeig.

²⁾ Itt szintén nem וכו' áll, hanem a ב"כה befejezéseig.

hitközség ünnepélyek rendezése alkalmával, pl. a chevra kadisa tagok felvételekor ezeket is el szokta kérni nagytermének díszítéséhez — ott chevra és község már csak rendezettebb viszonyok közt lehetett.

Abliz, máskülönben ükapja dr. Wellesz nagybittsei rabbinak, valamint dr. Atzél orvosnak, a »mentők« főnökének.

Az itt említett adakozó Zekel Holitsch ükapja a rabbi Zekel Budaspitznek, akinek nevét is viseli, aki sok éveken át Nagykőrösön mint főrabbi, későbbben pedig szülőföldjén, Óbudán, mint rabbisági ülnök működött, ahol el is van temetve. Tanítványa volt a híres pozsonyi jesivának, de azért érettségi bizonyítványa is volt; sőt mint főrabbi már magyar hitszónoklatot tartott. Szép könyvtárát az örökösei a budapesti rabbiszemináriumnak ajándékozták. Említett r. Budaspitz mostohaatyja volt dr. Rakonicz M. W.-nek és édesatyja dr. Budai székesfőv. gyakorló-orvosnak, aki veje a boldogemlékű Brill, pesti hitközség híres rabbisági elnöknek.

A II. sz. alatti adakozó az első sz. alattinak fia.

A III. sz. alatti 3 fia a szülők emlékére egy remek kivitelű קודש כלי-t ajánlottak fel 1806-ban. Majd alkalomadtán többet. A פריכת ugyan minden tekintetben a legértékesebbek közé tartozik, de megbocsáthatlan felületesség következtében a dekalógus szövegezésében botrányos hiba történt. És pedig לא תעשה לך אֱלֹהִים hiányzik és helyette לך תעשה אֱלֹהִים áll.

A IV. sz. alatti adakozó sógora az első sz. alatti adakozónak, veje az említett Abliznek; nagyatyja ama nemesszivű Boskovits Simonnak, aki az óbudai híres templom építéséhez 50.000 frtot előlegezett volt.

A פריכת szövegje a monda szerint Mária Terézia uralkodónő ajándéka lett volna. A kiállítása pazar és művészies.

Az V. sz. alatti rokonságban volt a pesti hitközségi R. Simon dájannal.

A VI. sz. alatti a szfv. chevrák legöregebbek egyikéé: a Bachurim Bikur Cholim egyleté.

A IX. sz. alattitól ered még a שויתי a templomban, a legnagyobb קרי קריה, melyekről annak idején és helyén majd bővebbet. Családjáról azt tudhattam meg, hogy Leni nevű lánya férjhez ment egy Mandl nevű emberhez és ezek szülei Mádai ismert vizsgálóbírónak.

Avigdor fiának Emma nevű leánya férjhezment az emberbaráti működéséről ismert fv. k. tiszti orvoshoz, dr. Tatay Adolf királyi tanácsoshoz; aki ifjú korában vallásos énekeket írt a pesti hitközség számára. Hertzberg ékszerész szintén unokája a boldogemlékű Totisnak. Jellemzésére még fel kell említenem két közszájon forgó érdekes mondát. Az egyik, hogy szombat és ünnepnapon még a kocsisnak is az előkelő gazdájukkal *egy* asztalon tálaltak. A másik, hogy egyik kocsisa az országúton álló kereszt szt. jelvénye előtt elhajtván, anélkül, hogy megadta volna az előírt vallásos tiszteletet, gazdája T. ezt észrevevén visszahajtatott haza, a kocsissal nem is ment továbbé, hanem el is bocsájtotta. Mondván: »aki saját vallását kellően nem becsüli, mint ember sem állhatja meg helyét, bizalmat nem érdemel.«

A X. sz. alattival rokonságban vannak: Zerkovits, Jaszovitz és Büchler családok.

A XI. sz. alattinak 3 fia volt, ú. m.: M. L., M. H. és Wolf, M. H. nagyapja Weisz Berthold volt orsz. képviselőnek, apósa a híres Boskovits Hirsl óbudai hitközség elnökének; úgyszintén rokonságban volt Machlup bőrnagygyárossal.

A XII. sz. alatti borkereskedő és nagy תלמיד חכם volt; fia a széchényi rabbinak.

A XIV. sz. alatti ükapja Stern Mihályné, szül. Bichler Rozaliának, aki éveken át a hitközség jószivű elnöknéje volt. De az »Izr. nőegylet«-nek még most is példás elnöke és nagyarányú jótékonytságot gyakorolt és gyakorol. Nem tudom, van-e szfv. humanistikus intézmény, hol Stern Mihályné, mint jóltevő ne fordulna elő. Férje, Stern Mihály, az egykori elnök 90 éven felül van és még most is teljes egészségnek örvend mindnyájunk örömeire. Két leánya közül az egyik dr. Grünwald kir. tanácsoshoz, a másik dr. Unger orvoshoz ment férjhez.

A XV. sz. alatti rokona a pesti Karef családnak.

A XVI. sz. alatti fivére Reisz Hirsnek és nagybátyja néhai Reisz Károly a pesti chevra kadisa nagyérdemű volt elnökének.

A XVIII. Rab azaz Győrből származott Óbudára mint szegény szücsinas, de családi neve Goldstein. Jólétre szertevén, nőül vette Heidelberg Debórát, később óbudai népszerű

hitközség elnöke lett. Fiai Pesten családot alapítottak, ő is odaköltözött, ahol meg is halt és eltemettetett.

Egyik fia hevesi Bischitz D.-nek leányát vette el és most nagybirtokos Ozorán, akinek leánya férjhez ment toronyi Fellner Sándor szfv. neves műépítészhez, aki a pénzügyminis-teriumi palotának sikerült építése jutalmául nemesítettetett.

Rudolf fia pedig a pesti rabbi unokáját, Wahrman Mórnak a pesti hitközség hajdani elnökének, az V. ker. orsz. képviselőnek nővérét vette feleségül, kinek egyik lánya férjhez ment Radó Vilmos, képz. igazgató és évek hosszú során át női képz. tanárához, neves paedagogiai író. Egyik fia Baumgarten leányt vett nőül.

Az egyik — Manó — mint szobrász halt meg Németországban család nélkül.

A XIX. sz. alatti óbudai születésű; családi neve Hellschein; neves kalligrafus; de legnagyobb érdeme: Pestre költözve megalapítója lett a pesti חיים חברה-nak, amely az anyahitközség védnöksége alatt ma is működik.

A XX. sz. alatti bevándorolt Németországból, kékfestő volt Spiczter Gerzon gyárában. Jó módban élt és gyermekek nélkül halt meg.

A XXVIII. sz. alatti szintén rokonságban van a Machlup családdal; örökösei a világhírű Spiczter Gerzon kékfestő-gyárnak; szülei a szurdai Weiszoknak, jelenlegi tulajdonosai az említett kékfestő-gyárnak.

A XXIX. sz. alatti a B. B. Cholim egyesület régi פריסת adományozója családi neve: Kaufmann, Bonyhádról származott.

Budapest.

BATÓ J. LIPÓT.

BUDA 1684. ÉVI ÉS ÉRSEKÜJVÁR 1685. ÉVI OSTROMÁHOZ.

Egy régi, az itteni (Hildesheim) városi könyvtárban őrzött ujságban, a »Relations-Courier« (S. A. XIII. A. 3)¹⁾ 1694-iki évfolyamában találtam néhány érdekes közleményt,

¹⁾ Öt évfolyam van 1864-től 93-ig terjedő időből. L. »Bücherverzeichnis der Städtischen Bibliothek in Hildesheim. Ausgearbeitet von Robert Feldhaus, Hildesheim, Gebr. Gerstenberg, 1900, Sonder-Abteilung. (S. A.). Hildesheimisches,« 57. l.